JACEK SALWIŃSKI

FABRYCZNA PRODUKCJA MEBLI W KRAKOWIE OD KOŃCA XIX DO POŁOWY XX WIEKU

Schyłek XIX w. i początek XX był okresem nowej jakości w rozwoju gospodarczym Krakowa. Po latach stagnacji i słabości produkcji miejscowej rozpoczyna się etap powolnego, ale i zdecydowanego rozwoju gospodarki, powstają zaczątki nowoczesnego przemysłu. Przez cały XIX wiek dominującą formą produkcji w Krakowie była produkcja rzemieślnicza. Dopiero z końcem ubiegłego wieku przemysł wszedł w fazę ożywienia, a na początku XX w. charakteryzował się już *„stosunkowo wysokim dynamizmem rozwoju"* [1]. Procesy te należy odnieść do szerszego tła dziejów gospodarczych Galicji. W przededniu I wojny światowej rozpoczyna się tutaj przewrót techniczny i proces przechodzenia do układu kapitalistycznego [2].

Procesy przemian gospodarczych Krakowa XIX i XX w. nie mają do tej pory wyczerpującego opracowania. Literatura dotycząca tych problemów jest ciągle szczupła co utrudnia dokonanie syntezy. Stosunkowo korzystnie prezentują się opracowania dotyczące drugiej połowy XIX w. Najbardziej cenne monografie to: Juliusza Demela, Stosunki gospodarcze i społeczne Krakowa w latach 1846–1852 i 1853–1866, Kraków 1951 i 1958 oraz Jacka Purchli, Jak powstał nowoczesny Kraków, wyd. II. Kraków 1990. Prace te odnoszą się jednak tylko do wycinków dziejów gospodarczych Krakowa okresu zaborów.

Jednym z elementów życia gospodarczego Krakowa była od kilku wieków produkcja drzewna i meblarska. Tradycje produkcji stolarskiej sięgają schyłku średniowiecza. Pierwsze wzmianki o krakowskich stolarzach pochodzą z końca XIV w. Stolarze bardzo długo nie posiadali własnego cechu tworząc organizację cechową z innymi grupami zawodowymi (malarze, pozłotnicy, szklarze). Okresem rozwoju cechu stolarzy i produkcji stolarskiej był wiek XVI. U schyłku Rzeczpospolitej Kraków był jednym z miejsc produkcji mebli: z końcem XVIII w. cech liczył 9 mistrzów i 32 czeladników i nie wyróżniał się wielkością produkcji [3].

W opracowaniach dotyczących historii meblarstwa używane jest określenie: krakowski ośrodek meblarski. W XIX w. ośrodek ten *„był jednym z większych ośrodków w Polsce"* [4]. Produkcja krakowska posiadała charakterystyczne cechy odróżniające ją od produkcji innych polskich ośrodków [5]. Jednak wiedza o historii produkcji mebli czy produkcji stolarskiej w Krakowie jest bardzo powierzchowna, a literatura przedmiotu więcej niż skromna. W numerze 6 „Krzysztoforów" ukazał się artykuł Janiny Gostwickiej, Ze studiów nad krakowskim meblarstwem w XIX wieku, omawiający w dużym skrócie historię krakowskiego meblarstwa okresu XIX wieku [6]. Niezwykle wartościową pracą jest rozprawa Maksymiliana Józefa Ziomka, „Stolarstwo budowlane i meblowe w Krakowie", Kraków 1930. Praca zawiera bogaty materiał statystyczny, ujmując stan stolarstwa budowlanego i meblowego w Krakowie w połowie okresu międzywojennego. Oparta jest o rzetelnie przeprowadzone badania archiwalne i osobisty kontakt autora z rzemieślnikami i przemysłowcami. Informacje o produkcji stolarskiej rozrzucone są także po monografiach poświęconych zagadnieniom gospodarczym Krakowa. Kraków nie doczekał się jednak opracowania historii cechu stolarskiego, produkcji mebli, w tym produkcji przemysłowej, choćby takiego jakie ma bliski ośrodek kalwaryjski [7].

Niezadawalający jest również stan wiedzy o proweniencji mebli w zbiorach muzealnych. Znaczna część obiektów nie ma określonego wytwórcy i miejsca produkcji. W zbiorach Muzeum Historycznego miasta Krakowa znajdują się tylko dwa komplety mebli reprezentujące wyroby krakowskiego przemysłu meblarskiego. Są to meble z fabryki rodziny Burzyńskich z końca XIX w., jadalnia (kredens dwuczęściowy, stół rozsuwany, stoliczek pod samowar, cztery krzesła, nr inw. 3390/III) i sypialnia (dwa łóżka, szafa ubraniowa, blieliźniarka, dwie szafki nocne, umywalnia — 3391 III).

Braki w określeniu producentów dużej części mebli w zbiorach muzealnych wynikają z przyczyn obiektywnych. J. Gostwicka pisze: *„...ponieważ w większości wypadków dzieła rzemiosła artystycznego z działu meblarstwa są anonimowe trudno jest ostatecznie określić ich proweniencję"* [8]. Nie podważając tej oceny należy zauważyć, że prace nad zagadnieniami ośrodków produkcji meblarskiej będą korzystnie wpływać na możliwości określenia pochodzenia niektórych przynajmniej obiektów muzealnych.

Praca niniejsza nie jest opracowaniem całości problematyki krakowskiego ośrodka meblarskiego w XIX–XX w. Ogranicza się do produkcji fabrycznej od momentu jej rozpoczęcia u schyłku XIX w. po ok. 1950 r. Cezury te są dość przejrzyste. Z jednej strony są to narodziny przemysłu w Galicji i w Krakowie. Z drugiej strony cezurą jest początek eksperymentów z wprowadzaniem gospodarki nakazowo-rozdzielczej w Polsce. Jest to moment gdy wszystkie fabryki tracą swoich dotychczasowych właścicieli i zaczynają funkcjonować w innej formacji społeczno-ekonomicznej.

Wymaga wyjaśnienia termin: fabryki wyrobów drzewnych i mebli. Produkcja mebli stanowiła często tylko część, lub nawet margines produkcji fabryki. Fabryki wyrobów drzewnych wytwarzały zarówno stolarkę budowlaną jak i stolarkę meblową. Dlatego też autor zakreślił ramy swojej pracy na tyle szeroko, że objęły one zarówno fabryki mebli, fabryki drzewne produkujące stolarkę meblową i budowlaną, a także, choć na drugim planie, firmy z branży metalowej wytwarzające meble metalowe.

Problemem jest również wyznaczenie granicy między przedsiębiorstwami przemysłowymi (fabrykami), a zakładami stolarskimi (rzemieślniczymi). Mylące mogą być nazwy firm. Używano nazwy Fabryka, w stosunku do firm zatrudniających ledwie kilkunastu pracowników (np. *„Styl"* przy ul. Rzeźniczej), a jednocześnie przedsiębiorstwa mające kilkudziesięciu, stukilkudziesięciu pracowników posługiwały się nazwą zakład stolarski (zakład Joachima Steinberga). Jedną z podstawowych cech produkcji przemysłowej jest oparcie jej na pracy maszyn. I to kryterium może być mylące. Zestawienia statystyczne wskazują na wysoki poziom *„umaszynowienia"* zakładów stolarskich w okresie międzywojennym. Tak więc obok grupy dużych przedsiębiorstw, które wyróżniały się wielkością zatrudnienia, wysokim stopniem specjalizacji maszyn i pracowników, występowała pewna grupa firm balansujących na granicy między produkcją rzemieślniczą a produkcją przemysłową. Kwestią wymagającą wyjaśnienia jest zasięg pracy w sensie terytorialnym. Zdecydowana większość fabryk powstałych w Krakowie na przełomie XIX i XX w. znalazła lokalizację poza granicami administracyjnymi miasta, co wynikało z tendencji do wyprowadzania przemysłu poza obszar centralnych dzielnic. Sformułowanie *„Krakowskie fabryki mebli"* należy traktować z pewną poprawką. Były to przedsiębiorstwa zlokalizowane poza granicami Krakowa, na jego przedmieściach, lub nawet w sporym oddaleniu, ale niewątpliwie strukturalnie związane z miastem. Jednocześnie upływ czasu i rozrost terytorialny Krakowa, spowodował, że wszystkie fabryki znalazły się w granicach miasta (najpóźniej po 1945 r.).

W ostatniej ćwierci XIX wieku większość stolarzy krakowskich skupiona była w cechu Stolarzy i Bednarzy. Na listach składek cechu stolarzy w Krakowie widniało 59 nazwisk w r. 1888 i 74 nazwiska w 1900 r. (z tego część niepłacąca składki)[9]. Konfrontując te dane z wynikami spisu ludności w Austro-Węgrzech z 1890 r., stwierdzamy w Krakowie 96 stolarzy[10]. Spis o 10 lat późniejszy wykazuje 104 stolarzy i fabrykantów parkietów[11]. Jest to różnica ok. 30 rzemieślników nie widniejących na listach cechowych. Zasadniczą częścią tej grupy byli zapewne stolarze pochodzenia żydowskiego. Porównanie ilości stolarzy krakowskich do ilości stolarzy w bliskim ośrodku kalwaryjskim nie wypada imponująco dla Krakowa. W latach 90-tych wieku XIX, w niewielkiej miejscowości jaką była Kalwaria, notowano 72 stolarzy[12].

Stolarze krakowscy zatrudniali 351 robotników w 1890 r., zaś 331 w 1900 r., a więc przeciętnie ok. 3,5 osoby na jeden warsztat. Liczby te ilustrują wielkość zakładów stolarskich. Dominowały małe firmy, w których pracowało kilka osób. Podobna sytuacja była w całym przemyśle drzewnym w Krakowie; łącznie 134 właścicieli zatrudniał 434 robotników. W całej branży drzewnej pracowało 568 osób (1890 r.). Spis przedsiębiorstw przemysłowych w Austro-Węgrzech w 1902 zanotował w Krakowie w branży stolarskiej tylko 1 zakład w grupie zatrudniającej od 21 do 50 pracowników. Największa liczba firm została umieszczona w grupie od 2 do 5 pracowników tj. 58 przedsiębiorstw (15 zakładów miało 1 pracownika, a 12 od 6 do 10 robotników)[13]. Ciekawe jest też zestawienie zakładów stolarskich według rozmieszczenia w poszczególnych dzielnicach. Najwięcej stolarni zlokalizowanych było w dwóch dzielnicach: Śródmieściu i na Kazimierzu (po 28), z tym, że w tej drugiej dzielnicy aż 10 firm nie posiadało karty przemysłowej. Na Kleparzu istniało 16 warsztatów, a na Nowym Świecie i Wesołej po 14[14]. Brak jest wyczerpujących informacji określających wielość i rodzaj produkcji krakowskiej. Produkowano w Krakowie dwa podstawowe rodzaje mebli: stolarskie i tapicerskie. Część firm zorganizowana była w dwa człony: produkcyjny i handlowy (skład, magazyn mebli). Można wskazać bardziej znane zakłady stolarskie. W latach 90-tych magazyn mebli i pracownia tapicersko-stolarska Stefana Iglickiego mieściła się przy ul. św Jana 12. Przed I wojną światową pracownia funkcjonowała przy ul. Sławkowskiej 10. Reklama firmy informowała o szerokim wyborze mebli tapicerskich i stolarskich do salonów, sypialni, pokoi jadalnych. Pracownia Iglickiego oferowała również łóżka żelazne, materiały do pokrycia mebli, dywany, firanki, serwety, kapy[15].

Firmą o długiej tradycji, sięgającej przynajmniej lat 70-tych XIX w. był Magazyn mebli i Pracownia tapicersko-stolarska Wincentego Graffa przy ul. Karmelickiej 3. Magazyn mebli i zakład tapicersko-dekoracyjny Stanisława Stachowskiego mieścił się przy ul. Sławkowskiej 1, a później pod nr 6. Asortyment sprzedaży tej firmy był podobny do pracowni i magazynu Iglickiego[16].

1. Druk firmowy Magazynu Mebli i Zakładu Tapicerskiego Szczepana Łojka z widokiem na budynek przy ul. Szpitalnej 34, repr. ze zb. Archiwum Państwowego w Krakowie.

W 1878 r. została założona wytwórnia mebli stolarskich i tapicerskich Leona Gotlieba mieszcząca się przez wiele lat przy Rynku Głównym 12. Firmą o długiej historii było przedsiębiorstwo Szymona Manne (rok założenia 1860) mieszczące się w budynku przy ul. Szpitalnej 6. Z rynkiem krakowskim była związana grupa producentów mebli i wyrobów drzewnych pochodzących z ośrodków pozakrakowskich. Tak było ze Szczepanem Łojkiem, który produkując meble w Kalwarii, posiadał *„Chrześcijański skład mebli i zakład tapicersko-dekoracyjny"* przy ul. Szpitalnej 34 (28 ?). Fabryka Szczepana Łojka została wybudowana w Kalwarii w latach 1897–1898 i zapewne meble z tej fabryki dominowały na składzie magazynu przy ul. Szpitalnej [17]. Innym sklepem związanym z ośrodkiem kalwaryjskim był *„Chrześcijański magazyn mebli"* przy ul. Sławkowskiej 29 prowadzony przez Stowarzyszenie Stolarzy z Kalwarii Zebrzydowskiej od schyłku lat 90 XIX wieku. Na składzie tego magazynu znajdował się *„wielki wybór mebli różnego gatunku z suchego materiału i starannie wykończonych ale także meble żelazne z pierwszorzędnych fabryk wiedeńskich"* [18].

W połowie XIX wieku powstaje na ziemiach polskich przemysł meblarski. Uzupełnia on, a potem stopniowo coraz skutecznej konkuruje z produkcją rzemieślniczą. Wprowadzone zostają do użycia obrabiarki do drewna. Coraz powszechniej wykorzystuje się w produkcji półfabrykaty stolarskie (płyty stolarskie, sklejkę). Rozwijają się fabryki produkujące meble gięte (Radomsko, Jasienica). Determinantą rozwoju przemysłu w Galicji był z jednej strony postęp techniczny a z drugiej nowe rozwiązania prawne. Ustawa przemysłowa z 20 XII 1859 r. wprowadzająca zasadę wolnego wykonywania zawodu była jednym z elementów przyspieszających swobodny rozwój przemysłu galicyjskiego. Powstanie i rozwój krakowskich firm drzewnych i meblarskich należy połączyć z rozwojem ruchu budowlanego w Krakowie. Okres schyłku XIX wieku charakteryzował się gwałtownym ożywieniem budownictwa w mieście. Pierwsza faza tego ożywienia przypada na okres po 1870 r., a rekordowe było dziesięciolecie 1890–1900. Nie przypadkowe jest powstanie w tym właśnie czasie kilku fabryk przemysłu drzewnego. Zdecydowane ożywienie ruchu budowlanego stworzyło wielce pomyślną koniunkturę dla firm budowlanych, drzewnych i meblarskich.

Pierwszą fabryką mebli w Krakowie była Elektryczna Fabryka Stolarska Stanisław Burzyńskiego, założona w 1887 r. Stanisław i Wincenty Burzyńscy byli czyłonkami Cechu Stolarzy i Bednarzy w Krakowie. Fabryka Burzyńskich mieściła się przy ul. Długiej 44–46. Stanisław Burzyński posiadał Dom Meblowy przy ul. Straszewskiego 28 o powierzchni 500 m² [20]. Zachowały się znakomite wyroby tej firmy (m. in. komplety mebli do jadalni i sypialni w zbiorach Muzeum Historycznego m. Krakowa). Brak jednak dokumentów odnoszących się do pierwszego okresu działania fabryki. W 1914 r. przedsiębiorstwo zatrudniało 40 robotników i 2 urzędników. Wartość produkcji firmy wynosiła w tym roku 30 tys. koron [21]. Fabryka Burzyńskich była przykładem przekształcenia rzemieślniczego zakładu stolarskiego w duże przedsiębiorstwo przemysłowe zatrudniające kilkudziesięciu pracowników najemnych.

U schyłku lat 80. powstaje Fabryka Wyrobów Stolarskich *„Bracia Muranyi i spółka"*. Firma ta miała bardzo ciekawą i pełną rozmaitych przekształceń historię. Założycielami jej byli bracia Roman i Leonard Muranyi. Roman Muranyi (ur. w 1854, zm. w 1923, w Krakowie), członek Cechu Stolarzy i Bednarzy, założył pracownię stolarską na Dajworze w 1889 r. W 1890 r. wraz ze swoim bratem Leonardem, byłym pracownikiem warszawskiej firmy Lilpop-Rau-Löwenstein, przekształcił ją w Parową Fabrykę Posadzek i Wyrobów Stolarskich braci Muranyich i spółki w Krakowie [22]. Na koniec 1894 r. firma dysponowała sporym majątkiem oszacowanym, w przypadku gruntów i budynków na 97 065 zł. reńskich, w przypadku maszyn na 35 780 złr. [23]. Bracia Muranyi rozwijając działalność przedsiębiorstwa nawiązał współpracę z Tadeuszem Stryjeńskim. W biografii Tadeusza Stryjeńskiego (ur. w 1849, w Corouge, k. Genewy, zm. w 1943, w Krakowie) znakomitego architekta, konserwatora zabytków, ojca Karola znanego projektanta mebli, jest to epizod mało znany albo wręcz nie znany [24]. Spółka była ciekawym pomysłem przez to, że taki dobór wspólników umożliwiał harmonijne podzielenie się obowiązkami. Bracia Muranyi zajmowali się robotą stolarską i pracą fabryki, a Stryjeński mógł prowadzić jako architekt i projektant, pracę na zewnątrz, w tym i organizowanie konkretnych zamówień. Dnia 24 III 1896 r. doszło do zawiązania spółki komandytowej, której podstawo-

2. Druk firmowy Zakładu Stolarskiego i Pierwszej, Krakowskiej, Parowej Fabryki Posadzek Braci Muranyich z widokiem na budynki fabryczne na ul. Dajwór 14. repr. ze zb. Archiwum Państwowego w Krakowie.

wą częścią był Zakład Stolarski i Krakowska Fabryka Posadzek Bracia Muranyi i spółka. Właściciele tej fabryki, Roman i Leonard Muranyi oraz Tadeusz Stryjeński jako wspólnicy osobiście odpowiedzialni, wnieśli kapitał w wysokości 75 tys. złr. (po 25 tys. każdy). Pozostałe 125 tys. złr. kapitału spółki było udziałem 27 osób fizycznych i Funduszu Przemysłowego Galicji i Lodomerii. W większości były to drobne udziały od 1 do 5 tys. złr. Jedynie Dominik i Maria Dolores ks. Radziwiłłowie zaangażowali 25 tys. złr., a Fundusz Przemysłowy Galicji i Lodomerii, dr Paweł Popiel, Karolina Cingria po 10 tys. złr. Wśród drobnych udziałowców znaleźli się m.in.: Cecylia hr. Badeniowa, Stanisław Tarnowski, Henryk Szarski[25]. Główni udziałowcy podjęli próbę ściągnięcia do spółki większego kapitału. Kapitał, który zaangażował się, w znacznej części pochodził z kręgów arystokratyczno-ziemiańskich, co było charakterystyczne dla stosunków galicyjskich. Z utworzeniem spółki komandytowej wiąże się przeniesienie fabryki z ul. Dajwór 14 do nowej siedziby przy ul. Pola 7. Nowa siedziba na Grzegórzkach, była położona korzystnie, stosunkowo niedaleko od centrum Krakowa (1200 m od Rynku Głównego), a z drugiej strony na obszarze umożliwiającym swobodny rozwój. Główny budynek fabryki, murowany, kryty papą, składający się z dwóch części, mieszkalnej i administracyjnej oraz fabrycznej wybudowano w 1898 r. W 1910 r. postawiono tzw. dyrektorówkę, piętrowy budynek mieszkalny kryty papą[26]. Nie znany jest dokładny asortyment produkcji fabrycznej przy ul. Pola 7 z okresu przed I wojną światową. Fabryka, w założeniach swoich miała dostarczać tanie meble dla szkół, biur, koszar, nie stanowiąc konkurencji dla rzemiosła. Zakład składał się z dwóch części: produkcji posadzek i produkcji stolarskiej. Znaczną część wyrobów stanowiła stolarka budowlana, posadzki, parkiety, drzwi, okna. W 1894 r. firma zatrudniała 100 robotników i 60 pomocników[27]. Wartość produkcji wynosiła 400 tys. koron w 1914 r. (ponad 13 krotnie więcej od fabryki Burzyńskiego).

W pierwszej dekadzie XX w. na Półwsiu Zwierzynieckim powstała Parowa Stolarnia i Fabryka Parkietów Maurycego Grünberga. Firma za datę założenia przyjmowała 1900 r. W rzeczywistości początkowo istniała tylko pracownia M. Grünberga. W 1908 r. Maurycy i Amelia Grünbergowie nabyli parcelę na Półwsiu Zwierzynieckim o powierzchni 1546 m^2[28]. Tu w 1909 r. (?) wybudowano fabrykę stolarską. Nowe przedsiębiorstwo zostało zarejestrowane w Sądzie 22 VII 1912 r. W suterenie głównego budynku umieszczono ślusarnię i suszarnię, na parterze halę maszyn i kołtownię, na I piętrze halę warsztatową. Profil produkcji fabryki Grünberga był zbliżony do asortymentu produkcji spółki Muranyich. Firma wykonywała parkiety, wszelkie roboty z zakresu stolarstwa budowlanego i meblowego. Przedsiębiorstwo powstałe tuż przed I wojną światową rozwijało się na tyle dynamicznie, że w okresie wojny 1914–1918 r. zatrudniało ok. 300 robotników[29]. Było więc jednym z większych w ówczesnym Krakowie.

Kolejnym przedsiębiorstwem wyrobów drzewnych powstałym w Krakowie w 1. dekadzie XX w., był Zakład Artystyczno-Stolarski Joachima Steinberga. Za datę założenia tej firmy przyjmuje się 1902 r. Zakład ten mieścił się przy ul. Dajwór 14. (zbieżność z pierwszą siedzibą spółki Braci Muranyich-?). W 1914 r. Joachim Steinberg (ur. w 1871 w pow. bocheńskim) zawiązał spółkę z o.o. do której przystąpiło 9 wspólników: obok J. Steinberga, który wniósł 40 tys. koron, jego żona Amelia (30 tys. koron), Józef Steinberg (13 tys. koron), Bernard Steinberg (10 tys. koron) oraz 5 drobnych udziałowców i *„Bohemia"* Akcyjny Bank w Pradze (20 tys. koron). Kapitał zakładowy spółki wynosił łącznie 126 tys. koron[30]. Firma posiadała dwóch dyrektorów. Jednym był na stałe, Joachim Steinberg, drugi reprezentował Bank *„Bohemia"*. Kontrakt spółki zawarty 29 VII 1914 r. stwierdzał, celem spółki jest *„fabrykacja i sprzedaż wszelkiego rodzaju artykułów stolarskich"*. Spółka Steinbergów i *„Bohemii"* wykonywała prace z zakresu stolarki budowlanej i meblowej[31]. Na wystawie architektury i wnętrz w Krakowie w 1912 r. prezentowane były kuchnia i kredens projektu Henryka Uziembły, wykonane w zakładzie Steinbergów[32].

W ostatnich latach XIX w. powstaje w Kalwarii Parowa Fabryka Mebli Szczepana Łojka. Fabryka wybudowana została w latach 1897–1898 przez Szczepana Łojka (ur. w 1876 w Zebrzydowicach), syna Franciszka, stolarza kalwaryjskiego, właściciela warsztatu specjalizującego się w meblarstwie stylowym. Fabryka wykorzystywała potencjał ludzki kalwaryjskiego ośrodka stolarskiego. Oparta została o wzory organizacyjne fabryk wiedeńskich[33]. Jej dzieje związane są w kilku aspektach z Krakowem. Łojek otworzył swój skład mebli i zakład tapicero-dekoracyjny przy ul. Szpitalnej 34, który na trwałe wpisał się w pejzaż krakowskiego śródmieścia. Produkcja firmy kalwaryjskiej oparła się na wzorach tworzonych przez krakowskich projektantów. W latach 20-tych XX w. Łojek podjął próbę przeniesienia produkcji swojej firmy do Krakowa.

W okresie schyłku XIX w. rozpoczęto w Krakowie fabryczną produkcję mebli metalowych. Przemysł metalowy jest osobnym problemem. W porównaniu do przemysłu drzewnego przemysł metalowy był bardzo dobrze rozwinięty. Istniało kilka dużych firm. Do czołowych zaliczały się: Fabryka Wyrobów Metalowych i Srebrnych M. Jarra, spółka z o.o. przy ul. Berka Joselewicza 21, Fabryka Gwoździ i Wyrobów Żelaznych *„Rydlówka"* w Mogile, Fabryka Gwoździ Braci Bauminger przy ul. Grzegórzeckiej 59. Przynajmniej dwie krakowskie fabryki produkowały meble metalowe. Były to Fabryka Siatek, Mebli i Konstrukcji Żelaznych Józefa Goreckiego oraz Fabryka Mebli Żelaznych, Metalowych i Wyrobów Budowlanych Antoniego Pogorzelskiego. Firma Goreckiego mieszcząca się w Podgórzu przy ul. Romanowicza 5 (później przy ul. św. Wawrzyńca 26) została założona w 1890 r. Fabryka ta należała do większych zakładów Krakowa. Produkowała meble żelazne i metalowe oferując je dla szpitali, klinik, internatów[34]. Zatrudniała 217 robotników w 1912 r., a w okresie wojny, w 1916 r. 159 robotników[35].

Do grupy niewielkich zakładów zaliczała się Fabryka Mebli Metalowych i Wyrobów Budowlanych Antoniego Pogorzelskiego. Firma założona w 1900 r., mieściła się na Grzegórzkach przy ul. św. Łazarza 19. Nie znany jest bliżej asortyment produkcji tej fabryki. Tuż przed I wojną światową pracowało u Pogorzelskiego kilkunastu robotników.

W okresie 1887–1914 na rynku krakowskim pojawiły się wyroby krakowskich fabryk: Burzyńskiego, Muranyiego, Grünberga, Steinberga. Otwarł swój magazyn na ul. Szpitalnej kalwaryjski stolarz i przemysłowiec Łojek. Z tych fabryk jedynie fabryka Burzyńskiego były wyłącznie fabryką mebli. Zakład Steinberga, fabryki Grünberga i Muranyiego, wytwarzały meble obok wyrobów stolarki budowlanej. Dostępne źródła nie umożliwiają pełnej odpowiedzi na pytanie o wpływ dopiero co powstałych fabryk produkujących meble na funkcjonowanie krakowskiego rynku meblowego. W latach 50, 60 XIX w. przeważały w Krakowie meble importowane z Wrocławia, Drezna, Berlina, nieco później z Wiednia. Tylko najubożsi zaopatrywali się w tanie meble miejscowe[36]. Nie wydaje się, aby w okresie do 1914 r. krakowska produkcja fabryczna zrewolucjonizowała ten układ na rynku meblowym. Kapitał zaangażowany w firmy drzewne i meblowe był

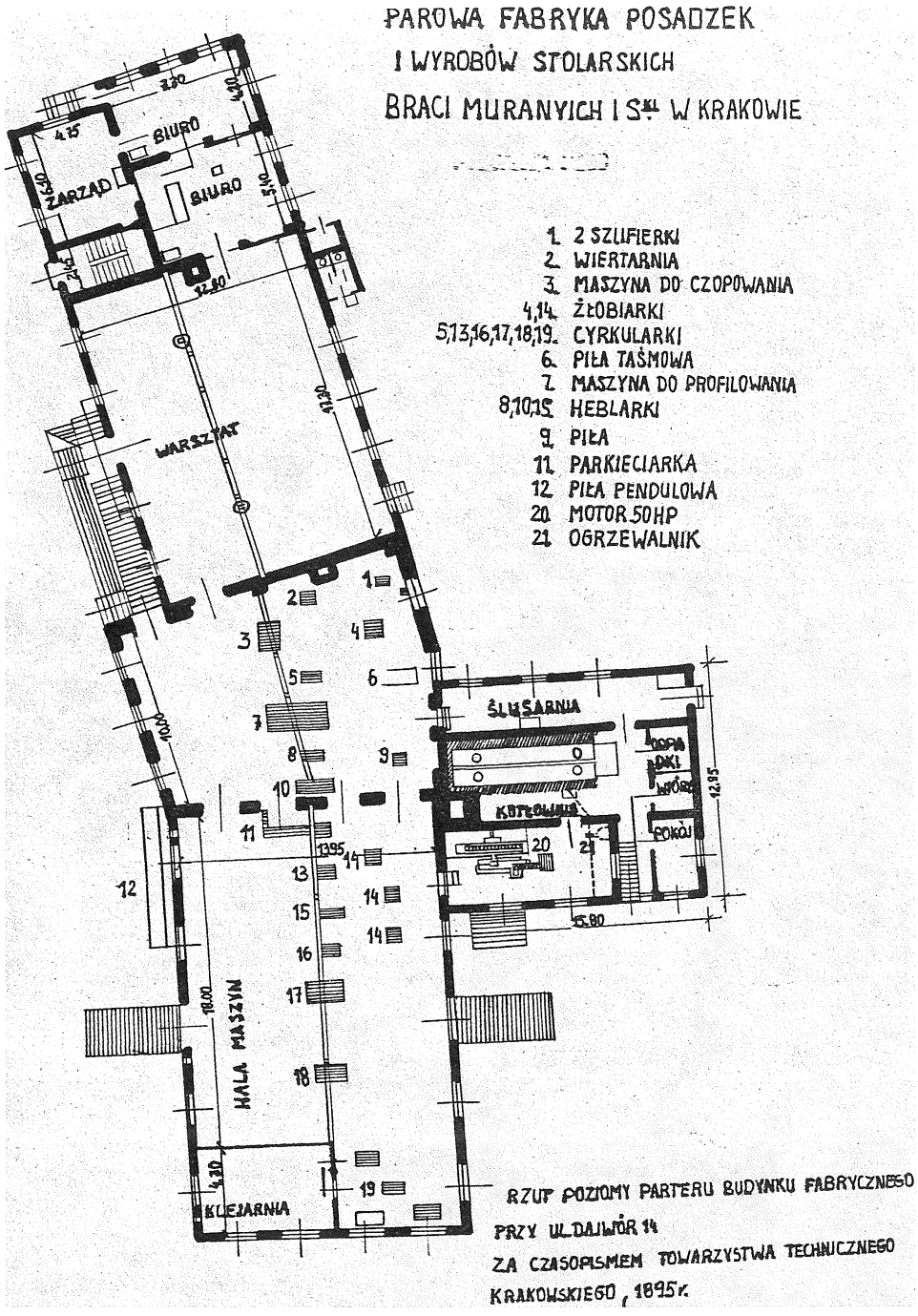

3. Plan parteru budynku fabryki Braci Muranyich, ul. Dajwór 14, za Czasopismem Towarzystwa Technicznego Krakowskiego, 1895 r.

pochodzenia miejscowego. Sporadycznie był to kapitał obcy, w przypadku Steinberga Bank Praski, czy arystokratyczno-ziemiański jak w spółce Muranyiego. Najczęściej bardziej przedsiębiorczy stolarze lub kupcy inwestowali swoje pieniądze w budowę nowoczesnej fabryki.

Omawiając poziom wyposażenia technicznego fabryk należy zauważyć, *że* opierały one swoją produkcję o maszyny i kotły parowe. Informują o tym nazwy: *„stolarnia parowa"*, *„tartak parowy"*, *„parowa fabryka"*. Jedynie w nazwie firmy Burzyńskiego pojawiło się słowo *„elektryczna"*. Maszyny służące do produkcji importowano z Drezna, Lipska czy Wiednia (firma Königl Friedrich August Hütte w Dreźnie, Kiessling w Lipsku, Weiss w Wiedniu). W fabrykach używano również urządzenia pochodzące od krajowych wytwórców. W firmie Muranyiego pracowała maszyna parowa, jednocylindrowa Firmy L. Zieleniewski o sile 80 HP (Horse Power) wykonana w r. 1906[37].

W planie fabryki Grünberga ujęto następujący zestaw maszyn: 1. maszynę do ostrzenia pił, 2. maszynę do ostrzenia noży, 3. freskę leżącą i stojącą, 4. wiertarkę, 5. maszynę do szlifowania drzwi, 6. cyrkularkę, 7. heblarkę, 8. profilarkę, 9. barsegę, 10. piłę poprzeczną, 11. lokomobilę, 12. dynomaszynę, 13. pompę, 14. rozdzielnicę, 15. maszynę do wyrobu posadzek[38].

Wyposażene techniczne krakowskich fabryk pozostało w okresie międzywojennym często bez większych zmian.

Przemysł Krakowa wychodzi z I wojny światowej bez strat. Odnosi się to również do przemysłu drzewnego. Przemysł ten

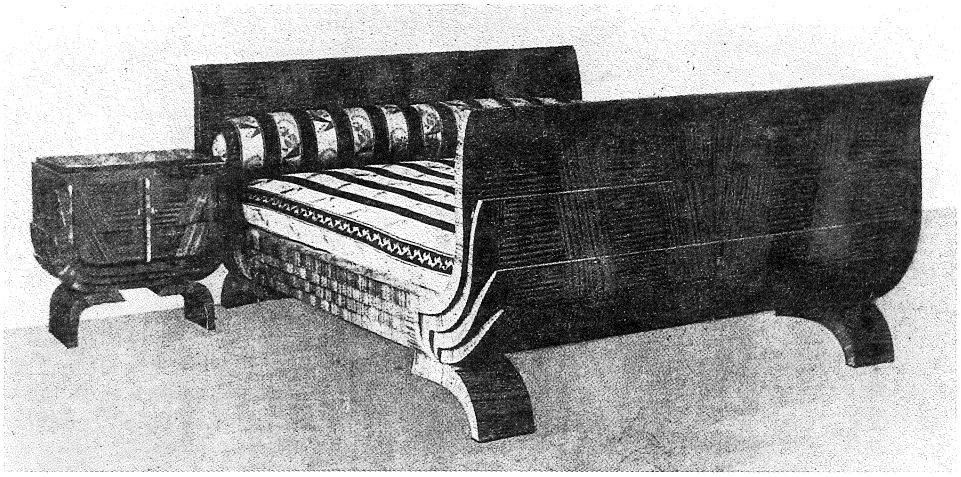

4–5. Meble z fabryki Szczepana Łojka, projekt Juliana Pietrzyka, repr. z „Wzorów Mebli Zabytkowych i Nowoczesnych" z. 13–14, 1932 r.

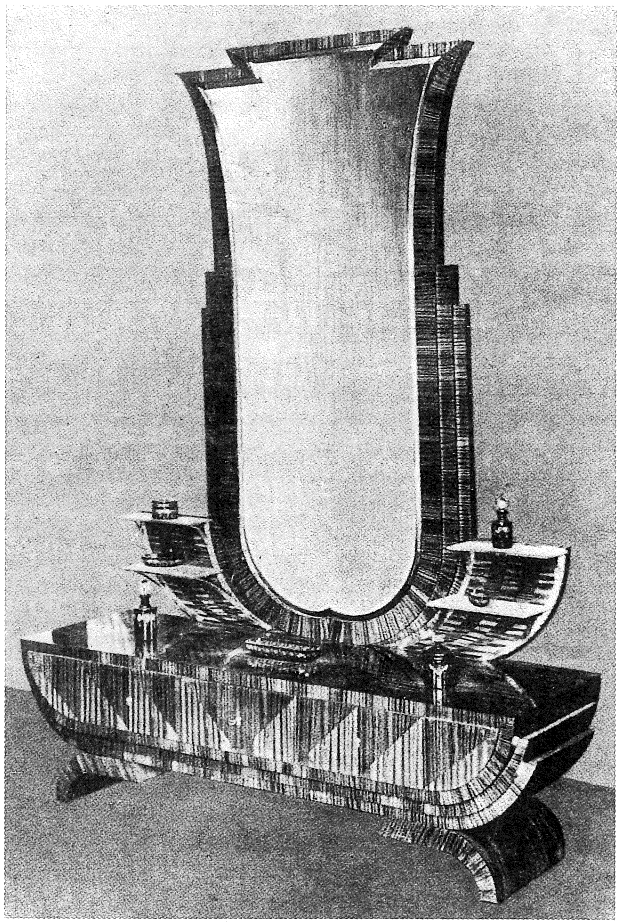

znalazł się w okresie szybkiego rozwoju od pierwszych lat II Rzeczpospolitej. W latach 20. XX w. produkcja krakowskiego ośrodka meblarskiego miała także bardzo interesujące zaplecze projektowo-artystyczne jakim było stowarzyszenie Warsztatów Krakowskich. Stowarzyszenie to o charakterze artystyczno-wytwórczym, założone w Krakowie w 1913 r. istniejące do 1926 r., skupiło m.in. grupę projektantów mebli oraz stolarzy wykonujących w swoich warsztatach meble. Na liście 21 członków-założycieli stowarzyszenia znalazło się 9 nazwisk rzemieślników, w tym 3 stolarzy: Feliks Budziaszek, Ambroży Chrobak i Jakub Hanuszkiewicz[39]. Stowarzyszenie mające na celu nawiązanie współpracy między artystami a rzemieślnikami i powiązanie produkcji z projektowaniem artystycznym, odegrało ważną rolę w dziejach krakowskiego meblarstwa. Również inne inicjatywy tego okresu jak działalność pracowni stolarskiej w Miejskim Muzeum Przemysłowym im. A. Baranieckiego, organizowanie wystaw mebli (m.in. wystawa mebli Józefa Czajkowskiego w Krakowie w 1918 r.), wydanie 14 zeszytów *„Wzorów Mebli Zabytkowych i Nowoczesnych"* (zeszyt 1 w 1927 r., zeszyt 13–14 w 1934 r.) stworzyło dogodne warunki do podniesienia poziomu krakowskiego stolarstwa meblowego. Projekty krakowskich artystów wykonywane były w zakładach stolarskich m.in. prace Józefa Czajkowskiego w pracowniach Andrzeja Sydora przy ul. Kochanowskiego 12 i Józefa Żabży przy ul. św. Marka 31. Nie zbadane jest natomiast, na ile te przedsięwzięcia wywarły wpływ na produkcję przemysłową. Można jedynie przypuszczać, że *„Warsztaty Krakowskie"* nie wpłynęły w sposób znaczący na wytwórczość fabryczną. Potwierdzają to opinie wypowiadane na łamach *„Wzorów Mebli Zabytkowych i Nowoczesnych"*. W 13–14 Zeszycie zamieszczono przykłady mebli produkowanych w fabryce Łojka[40]. Jest to jedyny ślad wykorzystywania przez producenta fabrycznego artystycznego wzornictwa meblarskiego.

W okresie międzywojennym utrzymuje się na wysokim poziomie, udział rzemiosła w całości produkcji stolarskiej. W sposób szczególny jest to widoczne w stolarstwie meblowym. W 1928 r. na ogólną liczbę 174 zakładów stolarskich w Krakowie, aż 46 zatrudniało tylko 2 pracowników. 43 stolarnie miały od 5 do 10 robotników. Jedynie 3 mieściły się w grupie przedsiębiorstw zatrudniających 51–100 pracowników. W grupie zakładów powyżej 100 robotników znajdowały się 2 firmy stolarskie[41]. Przyrost liczbowy stolarni w 1928 r. w stosunku do 1900 r. wynikał przede wszystkim z rozwoju terytorialnego miasta. W ośmiu dzielnicach tworzących Kraków u schyłku XIX w. (Śródmieście, Wawel, Nowy Świat, Piasek, Kleparz, Wesoła, Stradom, Kazimierz) zlokalizowane były 84 stolarnie. Pozostałe 90 w gminach przyłączonych do Krakowa na początku XX w. Struktura rozmieszczenia warsztatów stolarskich uległa na tyle zmianie, że największa liczba pracowni znajdowała się teraz w dzielnicy XXII-Podgórzu (28). Na drugim miejscu był Kazimierz z 23 zakładami stolarskimi[42].

W podziale na firmy produkujące stolarkę meblową i stolarkę budowlaną, przeważały te pierwsze. Było ich 127, gdy tych drugich tylko 15. 32 warsztaty miały produkcję *„mieszaną"* (wytwarzały oba rodzaje stolarki). Zjawisko to wynikało z du-

żo większej mechanizacji produkcji stolarki budowlanej co spowodowało, że w tej gałęzi wytwórczości szybciej zaczęła dominować produkcja przemysłowa. W przypadku zakładów produkujących drzwi, okna, bramy, boazerię, parkiety, posadzki koncentracja produkcji następowała dynamiczniej, a duże fabryki skuteczniej wypierały z rynku małe stolarnie.

Początek lat 20 XX w. był okresem boom inwestycyjnego w krakowskim przemyśle drzewnym. Rozbudowano istniejące fabryki, powstały nowe przedsiębiorstwa.

W 1920 r. Stefan Iglicki (ur. w 1854 w Bochni, zam. w 1932 r. w Krakowie), prowadzący przy ul. Sławkowskiej skład mebli i zakład tapicersko-dekoracyjny, wyróżniony kilkakrotnie za udział w wystawach krajowch (1887, wystawa krajowa w Krakowie, 1894, wystawa krajowa we Lwowie, 1912, wystwa architektury i wnętrz w Krakowie), otworzył Parową Fabrykę Mebli i Wyrobów Budowlanych w Podgórzu przy ul. Kolejowej 12. Fabryka znalazła się w pełnym ruchu w grudniu 1920 r. Zatrudniała w pierwszym okresie 20 robotników i 2 urzędników. Pracowała przez 300 dni w roku, po 8-12 godzin dziennie, a więc wykorzystywała w znacznym stopniu swoje zdolności produkcyjne [43]. Iglicki jeszcze w 1924 r., planował rozbudowę fabryki poprzez nadbudowanie I piętra w gmachu przy ul. Kolejowej. Przez dziesięciolecie 1920–1930 firma Iglickiego składała się z dwóch części, uzupełniających się nawzajem: fabryki na obrzeżach Krakowa oraz składu mebli, dywanów, tapet, itp. i pracowni tapicerskiej w centrum Krakowa.

Podobną drogę, od firmy handlowej do przedsiębiorstwa przemysłowego z częścią handlową, przeszło przedsiębiorstwo S. Manne. Szymon Abraham Manne (zm. w 1920 r. w Krakowie) prowadził handel meblami w swojej realności przy ul. Szpitalnej 6. Firma istniejąca od 1860 r. została wpisana do Rejestru Handlowego w 1909 r. Po śmierci S. Manne właścicielami firmy zostali: kupiec Henryk Manne i Saja Rapsowa z domu Manne [44]. Właściciele firmy wybudowali w Łagiewnikach w 1925 r. fabrykę mebli. Zajmowała ona obszar 13 500 m². Mogła dać pracę 60 robotnikom na jednej zmianie. Asortyment wyrobów fabryki był szeroki. Obejmował sypialnie, gabinety męskie, pokoje indywidualne wg *„projektów własnych i obcych"*, stoły, tapczany i krzesła.

Na początku lat 20. rozbudował swoją firmę Szczepan Łojek. W 1921 r. fabrykę w Kalwarii strawił pożar ale została ona odbudowana i powiększona [45]. W 1924 r. Sz. Łojek odkupił od dr Władysława Łojka tartak parowy wybudowany przez tego ostatniego w latach 1921–1922, z myślą o zaopatrywaniu w drewno fabryki w Kalwarii. W połowie lat 20. Łojek był właścicielem dwóch realności w Zebrzydowicach: 1. o powierzchni ok. 3 morgów z budynkiem tartaku parowego, 2. 14-morgowej z willą jednopiętrową i parową fabryką, budynku mieszkalnego, parterowego w Kalwarii Zebrzydowskiej oraz domów i budynków fabrycznych w Krakowie przy ul. Królowej Jadwigi 29. W 1. połowie lat 20. Łojek wybudował i zaadaptował na cele fabryczne, przy ul. Królowej Jadwigi, budynki 3-piętrowy i 1-piętrowy, a także halę maszyn o powierzchni 550 m². W tym zespole znajdowały się również budynki parterowe dla kotłowni i suszarni [46]. Inwestycje przy ul. Królowej Jadwigi poczynione zostały w związku z planami uruchomienia fabryki mebli w Krakowie. Jeszcze w 1927 r. w dokumentach Banku Związku Spółek Zarobkowych, oddział w Krakowie pisano o *„mającej się uruchomić fabryce"* [47]. Plany te nie zostały zrealizowane i produkcja mebli przy ul. Królowej Jadwigi nie ruszyła. Największy, 3-piętrowy budynek został ostatecznie zamieniony na kamienicę czynszową. Jego wartość wyszacowano na 200 tys. zł. Była to najistotniejsza pozycja w całym majątku Łojka, wycenionym na początku lat 30 przez Bank Związku Spółek Zarobkowych, w związku poważnym zadłużenie firmy.

Kolejną inwestycją przemysłu drzewnego, której realizację podjęto jeszcze w 1918 r. była Fabryka Stolarsko-Mechaniczna w Bieńczycach pod Krakowem. Spółka z o.o. Fabryka Stolarsko-Mechaniczna wybudowała swój zakład produkcyjny na miejscu dawnego młyna parowego w Bieńczycach. Zatrudniała ok. 100 robotników. Uruchomiono dział budowlany i podjęto pracę nad rozpoczęciem produkcji meblarskiej i rolnej. Projektowano otwarcie tartaku parowego [48]. W 1922 r. Fabryka w Bieńczycach połączyła się ze spółką *„Odlew"* Fabryką Maszyn i Narzędzi Rolniczych, dynamicznie rozwijającą się firmą produkującą m.in. silniki spalinowe, tokarki i wiertarki. Wkrótce potem wstrzymano produkcję stolarską w Bieńczycach [49].

Początek lat 20. był pomyślny dla firmy *„Roman Muranyi"*. W 1921 r. oddane zostały do użytku kolejne obiekty w siedzibie firmy przy ul. Pola 7. Postawiono mianowicie: piętrowy budynek mieszczący posadzkarnię i dwa budynki parterowe, kryte papą z których jeden stanowił halę maszyn. Od 1919 r. firma istniała jako *„Muranyi"*, Fabryka Wyrobów Stolarskich w Krakowie, spółka z o.o. Na liście udziałowców tej spółki widniała w 1919 r. aż 135 nazwisk. Rozkład udziałów był taki, że na ogólną sumę kapitału zakładowego 2,2 mlm koron, Roman Muranyi dysponował 970 udziałami po 1 tys. koron, hrabia Alfred Potocki, ordynat w Łańcucie i arcyksiąże Karol Stefan Habsburg, właściciel dóbr w Żywcu posiadali po 100 udziałów. Hrabina Krystyna Potocka, właścicielka dóbr w Krzeszowicach miała w swoich rękach 50 udziałów. Cały szereg drobnych udziałowców dysponowało udziałami od 1 do 5 tys. koron (np. Stefan Iglicki 5 udziałami) [50]. Bardzo ważnym dla dziejów firmy faktem była śmierć założyciela fabryki, Romana Muranyiego, 4 IV 1923 r. Spadek po nim, w postaci m.in. łącznie 1225 udziałów w fabryce stolarskiej stał się ostatecznie własnością Heleny i Karola Kapałczyńskich oraz Stanisławy Grabowskiej z Muranyich. Pozostali spadkobiercy Leon Muranyi i Maria Clossmanowa z Muranyich otrzymali realności przy ul. Lubicz 42 i Królowej Jadwigi 130. Przez następne lata po śmierci Muranyiego, fabryką kierowali Helena Kapałczyńska i inż. Julian Grabowski (mąż Stanisałwy Grabowskiej). Wartość produkcji fabryki wynosiła 1 mln koron w 1919 r., a firma zatrudniała w tym roku 60 robotników i 8 urzędników, dysponując 2 tartakami [51].

Nowe możliwości rozwojowe otwarły się także przed najstarszą krakowską fabryką mebli. W 1921 r. Fabryka Burzyńskiego przeniosła się do nowo wybudowanych lokali przy ul. Fabrycznej 4 [52]. Było to zgodne z ogólnym procesem wyprowadzania przemysłu ze starego centrum Krakowa. Jednocześnie Stanisław Burzyński współorganizował spółkę akcyjną *„Unia"* Towarzysto Przemysłu Budowlanego SA. Założycielami tej spółki byli inż. Józef Chmielewski (135 tys. sztuk akcji) i Stanisław Burzyński (65 tys. sztuk akcji) oraz Bank Budowlany w Warszawie. W statucie *„Unii"* zapisano, że przedmiotem przedsiębiorstwa jest wyrób domów, wszelkich innych gotowych budynków drewnianych, mebli, urządzeń wewnętrznych, kupno i sprzedaż drewna i jego produktów [35]. *„Unia"* dysponowała tartakiem 3-gatrowym i stolarnią maszynową na działce o pow. 9 morgów przy ul. Fabrycznej, drugim tartakiem przy stacji Kraków-Płaszów na parceli 14 morgowej oraz majątkiem Czarna, w powiecie Pilzno pod Tarnowem, liczącym 850 morgów z drzewostanem sosnowym. Ponadto Burzyński posiadał własny majątek ziemski Tłuczań Górny w powiecie wadowickim, o obszarze 220 morgów oraz dom meblowy w Krakowie przy ul. Straszewskiego 28 [54]. Wartość produkcji fabryki Burzyńskiego wynosiła

300 tys. koron w 1919 r. Zatrudnionych było tu 46 robotników i 2 urzędników, w rok później 56 robotników i 3 urzędników (jeszcze przed przeniesieniem na ul. Fabryczną).

Początek lat 20. XX wieku był okresem pomyślnej koniunktury dla krakowskiego przemysłu drzewnego. Powstały nowe fabryki mebli: Iglickiego, S. Manne. Rozbudowały się fabryka stolarska Muranyiego i fabryka Burzyńskiego. Podjęta została próba uruchomienia produkcji meblarskiej przez Sz. Łojka na Zwierzyńcu oraz w Fabryce Stolarsko-Mechanicznej w Bieńczycach. Tendencje wzrostowe odnoszą się do całego przemysłu Krakowa tego okresu. W 1919 r. i na pocz lat 20. powstało w Krakowie ponad 40 nowych przedsiębiorstw przemysłowych. W latach 1918–1931 uruchomiono łącznie 120 zakładów, które w 1938 r. dawały zatrudnienie 7 tys. pracownikom, na ogólną liczbę 20 663 zatrudnionych w przemyśle [55].

Tendencje wzrostowe w przemyśle krakowskim wynikające z korzystnych warunków tj.: braku konkurencji krajowej i zagranicznej, chłonnego rynku zbytu wytępującego w warunkach panującej inflancji, zostały zahamowane ok. 1923 r.[56]. Procesy te można w przybliżeniu odnieść do dziejów fabryk mebli i fabryk drzewnych w Krakowie. Zdecydowane i dramatyczne załamanie produkcji nastąpiło w okresie wielkiego kryzysu ekonomicznego na początku lat 30. Niekorzystne zjawiska można zauważyć już we wcześniejszym okresie, u schyłku lat 20. Ograniczenie ruchu budowlanego, recesja, spadek produkcji, a co za tym idzie spadek zatrudnienia w sposób zasadniczy dotknął fabryki wyrobów drzewnych i mebli. Część firm ulega likwidacji, pozostałe wegetowały na krawędzi bankructwa, najczęściej z poważnym zadłużeniem.

Na początku lat 30. zostaje zamknięta fabryka przy ul. Kolejowej 12. Stefan Iglicki, właściciel firmy zmarł 3 IX 1932 r. W chwili jego śmierci fabryka mebli i wyrobów stolarskich w Krakowie-Podgórzu była od *„dłuższego czasu nieczynna"* [57]. Spadkobiercami Stefana Iglickiego zostali: Stanisława z Iglickich Radwańska (3/4 majątku) i małoletni wnuk Tadeusz Stuhr, syna Leona (1/4 majątku). Stanisława Iglicka pokryła zobowiązania i długi firmy przy ul. Sławkowskiej 10 (skład mebli i pracownia tapicerska) w zamian za odstąpienie przez Leona Stuhra swoich udziałów w tej części firmy Iglickiego. Jednocześnie część zobowiązań podatkowych planowano spłacić z czynszu dzierżawnego z fabryki przy ul. Kolejowej. Początkowo w miejsce Fabryki mebli miała ruszyć produkcja Krakowskiej Fabryki Akumulatorów (1933 r.), a ostatecznie uruchomiono, z udziałem kapitału szwajcarskiego, Zakład Wyrobów Czekoladowych i Waflowych *„Helvetia"* [58].

Stanisława z Iglickich Radwańska zawiązała nową spółkę o nazwie *„Stefan Iglicki i spółka"*. Firma została zarejestrowana w 1932 r. z kapitałem zakładowym 48 tys. zł., w tym 24 tys. zł. wniosła w aporcie S. Radwańska, po 12 tys. zł., jej mąż Franciszek Radwański i Andrzej Urban. Firma ograniczyła się do produkcji tapicerskiej i sprzedaży mebli na ul. Sławkowskiej 10 [59]. Nowa spółka wystartowała z 18 tys. zł., niedoboru i w okresie 1934–1936 przynosiła w bilansie rocznym straty. Dopiero w latach 1937 i 1938 udziałowcy zanotowali minimalne zyski [60]. Niewątpliwie, szybkie pozbycie się obciążenia w postaci unieruchomionej fabryki przy ul. Kolejowej 12, umożliwiło uratowanie części handlowo-usługowej firmy Iglickiego.

W połowie lat 30. została zamknięta Fabryka Muranyiego. Firma ta przeżywała trudności już na początku lat 30. Obsługiwana przez Kasę Oszczędności Miasta Krakowa kredytem krótkoterminowym, który miał charakter kredytu obrotowego niezbędnego do zakupu surowców, straciła możliwości spłaty [61]. Spółka podjęła starania o konwersję kredytu krótkoterminowego na długoterminowy. W 1933 r. zadecydowano o sprzedaży części majątku firmy celem uregulowania zobowiązań. W sposób dramatyczny spadła produkcja i zatrudnienie. W 1934 r. przy ul. Pola 7 pracowało 30 robotników i 3 pracowników umysłowch. W 1935 r. zatrudnionych było 15 pracowników fizycznych i 2 umysłowych. W 1936 r. fabryka została ostatecznie unieruchomiona [62]. Pomieszczenia fabryczne wydzierżawiono na inne cele, co stanowiło próbę ratowania egzystencji firmy. Sytuacja była jednak rozpaczliwa; wierzytelności na koniec 1935 r., osiągnęły sumę 271 280 zł., przy sumie 43 366 zł., u dłużników. Przeciw spółce toczyło się postępowanie egzekucyjne z ramienia Kasy Oszczędności Miasta Krakowa. Głównym wierzycielem firmy był jednak skarb państwa z racji zaległych podatków. Do końca 1939 r. nie zostało zrealizowane postanowienie Zgromadzenia Wspólników o sprzedaży terenu fabrycznego na południe od ul. Pola, o powierzchni 2200 m^2. Zyski z wynajmowania pomieszczeń fabrycznych i sprzedaży części majątku były dalece niewystarczające. W roku 1939 nie pozwoliły one nawet na pełne pokrycie kosztów administrycyjnych firmy (czynsze: 4141 zł., sprzedaż: 5349 zł., koszty administrowania: 10 465 zł.), będąc nieproporcjonalnymi do długów spółki [63]. Sytuacja fabryki nie uległa zmienia do 1939 r. W okres wojny firma weszła z zawieszoną produkcją i z poważnym zadłużeniem.

Nie znane są bliżej losy spółki *„Unia"* Towarzystwo Przemysłu Budowlanego, w tym jej części składowej, dawnej fabryki S. Burzyńskiego. W latach 30. spółka uległa rozwiązaniu i została postawiona w stan likwidacji (dwukrotne postanowienia Sądu w tej sprawie z VI 1932 r. i II 1937 r.). Sytuacja finansowa jednego z głównych udziałowców tej spółki, Stanisława Burzyńskiego, była trudna już w połowie lat 20. Zaświadcza o tym pismo Banku Związku Spółek Zarobkowych w Poznaniu do swojego oddziału w Krakowie z 27 IV 1929 r. zalecające zerwanie kontaktów finansowych z Burzyńskim [64]. Stanisław Burzyński obsługiwany kredytem przez krakowski oddział poznańskiego Banku Związku Spółek Zarobkowych, co pewien czas ponaglany był do spłacania długów przez wnioski egzekucyjne wierzycieli. Wyznaczony był termin licytacji części realności Burzyńskiego. Krakowski przedsiębiorca próbując ratować siebie i swoją firmę, opracował plan zorganizowania w swoim 220 morgowym majątku w gminie Tłuczań Górny, w powiecie Wadowice, letniska *„Burzynek"*. Wydał specjalne druki reklamowe zachwalające walory przyszełgo letniska, położonego *„36 km od Krakowa i 50 km od Katowic"*. Wysiłki Burzyńskiego spełzły na niczym. W połowie lat 30. na miejscu jego fabryki działała już fabryka Parowa i Tartak Parowy Spiss i Wassung. W 1938 r. właściciele tej firmy zatrudniali 35 robotników [65].

Na początku czwartego dziesięciolecia XX w. firma Joachima Steinberga przeniosła się z siedziby przy ul. Dajwór 14 na ul. Łokietka 11. W 1932 r. została zarejestrowana jako spółka z o.o. *„J. Steinberg i synowie"* Zakład Artystyczno-Stolarski. Spółka, której właścicielami była rodzina Steinbergów, zatrudniała 16 robotników i 2 pracowników umysłowych w 1932 r., osiągając obrót 42 tys. zł.[66]. Są to wielkości zdecydowanie mniejsze w porównaniu do odpowiednich wielkości z połowy lat 20 (1922 r.: 70 pracowników, 1927 r.: 140 robotników). W 1937 r. spółka zaniechała działalności. Główny udziałowiec: Joachim Steinberg był tak bardzo zadłużony, że komornik Sądu Grodzkiego zajął ruchomości w mieszkaniu Steinbergów przy ul. Berka Joselewicza (meble, obrazy, itp.). W 1938 r. firma została wykreślona z rejestru handlowego [67]. Kontynuacją zakładu przy ul. Łokietka 11, była wytwórnia Edwarda Steinberga *„Stedwar"*, wytwarzająca wyroby galanteryjne z drewna, mieszcząca się przy ul. Emaus 41. Założona została w 1935 r. Zatrudniała kilku pracowników najemnych.

W 1938 r. wyprodukowała 400 sztuk okien i 2800 sztuk drzwi. Firma powstała jako *„siostrzana firma"* zakładu J. Steinberga, przetrwała do końca 1939 r.[68].

W okresie Wielkiego Kryzysu, także przedsiębiorstwo Szczepana Łojka stanęło przed poważnymi trudnościami. W 1931 r. firma ta otworzyła kolejny oddział sprzedaży, w Warszawie w hotelu Europejskim. Oddział ten istniał tylko 2 lata[69]. Fabryka Mebli Artystycznych Szczepana Łojka była również poważnie zadłużona. Kalwaryjski przemysłowiec podjął próby wyprowadzenia firmy z trudnej sytuacji. Planował sprzedanie swoich nieruchomości w Krakowie, Kalwarii lub Zebrzydowicach. Próby te skończyły się niepowodzeniem. W 1933 r. przed Sądem Okręgowym w Krakowie rozpoczęło się postępowanie ugodowe między 39 wierzycielami a Łojkiem, który był im winien 184 897 zł.[70]. Mimo zawarcia ugody zatwierdzonej przez Sąd w kwietniu 1934 r., przewidującej rozłożenie spłaty długów na 6 rat, fabryka Szczepana Łojka została zamknięta (po r. 1933?)[71].

Od schematu historii fabryk wyrobów drzewnych i mebli w okresie kryzysu gospodarczego, odbiegły dzieje dwóch fabryk branży drzewnej: Fabryki S. Manne i Fabryk M. Grünberga. W 1934 r. fabryka w Łagiewnikach zatrudniała 60 robotników i 2 pracowników umysłowych. Obrót firmy w tym roku sięgnął 477 tys. zł. W 1937 r. zatrudnienie w firmie spadło do 30 robotników ale obrót utrzymał się na poziomie ok 550 tys. zł. W roku następnym, zatrudnienie wahało się w przedziale od 23 robotników w styczniu do 43 w grudniu[72]. Fabryka utrzymywała rynki zbytu w Południowej Afryce i sprzedawała swoje meble w sklepie przy ul. Szpitalnej (wartość sprzedaży w 1938 r. 159 tys. zł.).

W stosunkowo dobrej kondycji u schyłku lat 30. znajdowało się przedsiębiorstwo Maurycego Grünberga, noszące teraz nazwę: Parowa Fabryka Wyrobów Drzewnych *„Unitas"*. Firma ta przechodziła okres regresu w pierwszych latach Wielkiego Kryzysu, do czego przyczynił się pożar budynków fabrycznych jeszcze w latach 20. W 1931 r. otwarto sądowe postępowanie ugodowe między właścicielem a jego wierzycielami. Wnioskowano wprowadzenie przymusowego zarządu fabryki celem *„ściągnięcia pretensji wierzycieli w związku z nie zapłaceniem 1 raty z ugody sądowej"*[73]. Firma Grünberga szybko wydobyła się z tych kłopotów. Właściciel podjął nawet nowe inwestycje. Wybudowano suszarnię i zmieniono profil produkcji. Zamontowano urządzenia do produkcji nart, kijów hokejowych oraz rakiet tenisowych. W 1934 r. obrót firmy wyniósł 299 517 zł. a w 1938 r. 327 tys. zł. Zatrudnienie w fabryce utrzymywało się poniżej zdolności produkcyjnych i wynosiło w 1938 r., od 88 osób w styczniu do 114 we wrześniu[74]. Zakład Grünberga był zdecydowanie największym przedsiębiorstwem drzewnym w Krakowie w okresie przed wybuchem II wojny światowej.

Aby uzyskać pełny obraz fabrycznej produkcji mebli należy wspomnieć o małych firmach istniejących często przez kilka, kilkanaście lat. Jedną z nich była Fabryka Mebli *„Styl"*. Fabryka ta założona w 1926 r., zarejestrowana została w rejestrze handlowym w 1928 r. Kapitał zakładowy wynosił 10 tys. zł. Właścicielem był Feiwel Honigwachs. *„Styl"* miał siedzibę przy ul. Rzeźniczej 9 a później przy ul. Prochowej 16 i własny sklep na ul. Wiślnej 8 (od 1931 r. przy ul. Mikołajskiej 32). W 1928 r. w tej firmie zatrudnionych było 10 robotników, a w 10 lat później tylko 3[75].

Fabryczną i rzemieślniczą produkcję stolarską uzupełniała produkcja mebli metalowych. Fabryka Mebli Żelaznych, Metalowych i Wyrobów Budowlanych Antoniego Pogorzelskiego funkcjonowała na podstawie karty przemysłowej do 1926 r. i tegoż roku wpisana została do rejestru handlowego. Do 1929 r. kierowana była przez Antoniego Pogorzelskiego. Po jego śmierci (13 III 1929 r.), zarząd majątku przypadł w udziale wdowie po zmarłym, Stefanii z Czopkiewiczów Pogorzelskiej. Firma poważnie zadłużona poddała się sądowemu postępowaniu ugodowemu, które toczyło się od 1931 r. do 1933 r. Fabryka przy ul. św. Łazarza 19 produkowała w okresie koniunktury 10 tys. sztuk łóżek metalowych rocznie dając zatrudnienie 82 robotnikom[77]. Uległa likwidacji po 1932 r. (?). Na jej miejscu działał zakład ślusarski Stanisława Pogorzelskiego.

Meble metalowe wytwarzane były także w Fabryce Mebli Metalowych *„Mars"* Braci Tarabów przy ul. Składowej 22. Założycielami tej fabryki byli Józef i Karol Tarabowie pochodzący z czeskich Sudetów. Odkupili oni obiekty przeznaczone początkowo na fabrykę wyrobów czekoladowych i cukierniczych Oskara Pischingera. Od 1929 r. firma działała jako spółka z o.o. W 1927 r. fabryka Tarabów wyprodukowała 2 tys. sztuk łóżek metalwoych, dając pracę 35 robotnikom[78]. W latach 30. spółka zbankrutowała. Na licytacji w 1936 r. firma została zakupiona przez Stanisława Sieidla, który uruchomił przy ul. Składowej 22 Fabrykę Części Rowerowych *„Stop"*[79].

Dane ilustrujące wielkość produkcji krakowskich fabryk wyrobów drzewnych i mebli są niekompletne. Stąd ocena wielkości produkcji jest utrudniona. Niewątpliwie fabryki te, nawet w skali miasta Krakowa nie zaliczały się do dużych przedsiębiorstw. Porównując je do innych zakładów, używając jako skali ilości zatrudnionych pracowników należy zaliczyć fabryki wyrobów drzewnych i mebli do grupy średnich i małych przedsiębiorstw krakowskich. W 1936 r. zatrudnienie w dwóch najlepiej funkjonujących firmach: Fabryce Grünberga i Fabryce S. Manne, nie przekraczało 100 pracowników (pamiętać należy o dużych wahaniach w zatrudnieniu w poszczególnych miesiącach), gdy w dużych przedsiębiorstwach państwowych i miejskich sięgało kilkuset pracowników (Wytwórnia Polskiego Monopolu Tytoniowego, ul. Dolnych Młynów — 791 osób, Państwowe Zakłady Umundurowania, oddział w Krakowie, ul. Szlak — 671 pracowników, Elektrownia Miejska — 471 zatrudnionych, Miejska Kolej Elektryczna SA — 340 pracowników). Również w stosunku do przedsiębiorstw prywatnych, fabryki drzewne pozostawały daleko w tyle (Fabryka Kabli SA — 996 pracowników, *„Semperit"* Polskie Zakłady Gumowe SA — 410 zatrudnionych, Fabryka Czekolady *„Suchard"* — 550 osób). Proporcje te zostały pogłębione w okresie Wielkiego Kryzysu. Lata 30. przyniosły bankructwa fabryk: Iglickiego, Muranyiego, Steinberga, Burzyńskiego, Łojka i ograniczenie produkcji w pozostałych firmach. Wartość produkcji w tych fabrykach, które przetrwały lata kryzysu ekonomicznego była bardzo skromna. I tak roczny obrót Fabryki Grünberga wynosił: 300 tys. zł. w 1934 r. i 327 tys. w 1938 r. Fabryki S. Manne; 477 tys. zł. w 1934 r. i 550 tys. w 1937 r. Mała firma J. Steinberga osiągnęła 42 tys. zł. obrotu w 1932 r. Dla porównania w Fabryce Mebli Giętych Wilhelma Adera i spółki w Jazowsku k. Starego Sącza produkowano rocznie 100 tys. sztuk mebli giętych rocznie, co dało 1,2 mln zł. wartości produkcji w 1933 r.[80].

Zasób informacji o wyrobach krakowskich fabryk mebli z okresu międzywojennego jest bardzo skąpy. Fabryka S. Manne w Łagiewnikach w latach 1925–1939, produkowała: sypialnie, pokoje stołowe, gabinety męskie, pokoje indywidualne, stoły, tapczany, krzesła. Roczna produkcja wyniosła w 1935 r.: 21 sypialni, 48 jadalni, 11 gabinetów[81].

Fabryka Mebli Iglickiego utrzymywała swoją produkcję na dobrym poziomie czego świadectwem był srebrny medal za

wystawione meble na Powszechnej Wystawie Krajowej w 1929 r. Meble wysokiej jakości wytwarzano w fabryce Łojka mającej oparcie w fachowcach z kalwaryjskiego ośrodka stolarskiego i dobrych projektantów. W fabryce Muranyiego produkcja mebli była na drugim planie. Firma wytwarzała okna, drzewi, bramy, wystawy i urządzenia sklepowe, podłogi, schody, poręcze oraz meble na konkretne zamówienia[82]. W produkcji fabryki Grünberga dominowało stolarstwo budowlane oraz u schyłku lat 30. przybory szkolne.

Jaka była wielkość udziału produkcji krakowskiej w ogólnej liczbie mebli sprzedawanych w Krakowie? W odpowiedzi na to pytanie nieocenione jest zestawienie sporządzone przez M. J. Ziomka. Opierając się na danych z *„jednego z największych w Krakowie składów mebli"* ustalił on, że w sprzedawanych w latach 1924–1928 krajowej produkcji meblach na:

wyroby kalwaryjskie przypadło	45%
wyroby stolarskie, krakowskie	20%
wyroby gięte	15%
wyroby poznańskie	10%
wyroby żelazne	10%[83].

Z tych 20% udziału produkcji krakowskiej tylko część stanowiła produkcja fabryczna. Proporcje te uległy prawdopodobnie pogorszeniu na niekorzyść produkcji krakowskiej w latach 30., w okresie krachu przemysłu drzewnego w Krakowie. Natomiast w wyniku wprowadzenia w 1925 r. bardzo wysokich ceł na meble importowane produkcja zagraniczna nie stanowiła poważnej konkurencji dla wytwórczości krajowej.

Jedną z przyczyn upadku przemysłu drzewnego i produkcji mebli była słabość kapitału zaangażowanego w tę wytwórczość. Największym kapitałem zakładowym dysponowała fabryka S. Manne — 250 tys. zł. W przypadku innych firm wielkość kapitału zakładowego była nieporównanie mniejsza. W spółce *„Roman Muranyi"* wynosiła ona 110 tys. zł. (1934 r.), w firmie J. Steinberga 20 tys. zł. w spółce *„Stefan Iglicki"* zajmującej się handlem mebli i wyrobami tapicerskimi 48 tys. zł. W przypadku firmy *„Stedwar"* tylko 5 tys. zł. M. J. Ziomek oszacował w 1928 r. przeciętną wilkość kapitału zakładowego w przypadku stolarni maszynowych na 95 500 zł., w przypadku stolarni ręcznych na 5 600 zł.[84]. Zestawienie tych wielkości z kapitałem zakładowym dużych polskich fabryk mebli mówi samo za siebie. Fabryka Krzeseł *„Gościcino"* SA w powiecie Wejherowo, dysponowała kapitałem zakładowym 1 500 000 zł., poznańska Fabryka Mebli i wyrobów posadzkarskich *„JW. Nowakowski i synowie"* miała kapitał zakładowy 2 785 134 zł. (1934 r.). Tak więc kapitał firm meblarskich w Krakowie był niewielki i słaby. Przeprowadzone w 1. połowie lat 20. inwestycje opierały się na zaangażowaniu kapitału miejscowego. Często dobrze prosperujące firmy handlowe rozszerzały działalność o produkcję. Spółki organizujące produkcję miały charakter rodzinny bez kapitału zewnętrznego.

Oceniając poziom techniczny krakowskich fabryk należy stwierdzić, że nadal w użyciu były maszyny z czasów galicyjskich (w firmie Muranyiego maszyna parowa, jednocylindrowa z 1906 r.). Jako maszyny napędowe pracowały maszyny parowe. W firmie Muranyiego maszyna parowa o mocy 80 HP (kM), u Grünberga dwie lokomobile o mocy po 60 HP, w fabryce Burzyńskiego maszyna o mocy 70 HP napędzająca 15 maszyn stolarskich, w Fabryce Łojka w Zebrzydowicach maszyna wyrobu firmy Zieleniewskiego (60 HP), u Iglickiego na ul. Kolejowej maszyna parowa o mocy 45 HP. W istniejącym przez kilka lat w Bieńczycach Zakładzie Stolarsko-Mechanicznym pracowała maszyna parowa o mocy 175 HP. Fabryki posiadały własne tartaki parowe. *„Unia"* Towarzystwo Przemysłu Budowlanego dysponowała 3 tartakami parowymi. Firma *„Roman Muranyi"* posiadała własny tartak na Grzegórzkach. Materiały dla fabryki Łojka miał dostarczać tartak parowy wybudowany w latach 1921–1922 przez dr Władysław Łojka[85]. Mniejsza firma, taka jak Zakład Artystyczno-Stolarski J. Steinberga, posiadała udziały w wysokości 40% w tartaku parowym w Kamesznicy.

Pozostawanie w użyciu maszyn parowych było charakterystyczne dla całego przemysłu drzewnego, szczególnie dla fabryk stolarki budowlanej. Napęd elektryczny, który w mniejszym stopniu wykorzystywany był w przemyśle, dominował w małych stolarniach rzemieślniczych. Przydatność maszyn parowych w fabrykach stolarskich wyznaczona była możliwościami wykorzystania dużej ilości odpadków powstałych w procesie produkcji. Maszyny te używano również do ogrzewania i suszenia czyli jednego z najistotniejszych etapów procesu obróbki drewna[86].

Lata 30. przyniosły załamanie przemysłowej produkcji drzewnej, w tym meblarskiej. Regres ten dotknął także fabryki produkujące meble metalowe. Okres okupacji niemieckiej pogłębił sytuację kryzysu.

Spółka *„Roman Muranyi"* wegetowała w pierwszym okresie wojny z poważnym zadłużeniem, a wspólnicy podejmowali kolejne decyzje o sprzedaży części parceli będącej własnością firmy. W lutym 1942 r. fabryka została zajęta przez Niemców i przez nich zarządzana przez 3 kolejne lata wojny. Fabryka wyszła z wojny mając długi w Skarbie Państwa, Kasie Oszczędności miasta Krakowa i w Ubezpieczeniach Społecznych. Straty wynikłe z 3-letniej rabunkowej okupacji niemieckiej zostały powiększone okupacją fabryki przez wojska sowieckie w 1. połowie 1945 r.[87].

Nieznane są losy właściciela Parowej Fabryki Wyrobów Drzewnych *„Unitas"*, Maurycego Grünberga. 20 XI 1942 r. Skąd Okręgowy w Krakowie wpisał do rejestru handlowego, w miejsce dotychczasowego właściciela, Georga Wimmera jako uprawnionego do samodielnego roprezentowania firmy[88]. Wojnę przeżyła rodzina Grünberga, syn Jan wyjechał do Kanady[89]. Zniszczenia wojenne w fabryce przy ul. Tatarskiej 5 oszacowano na 30%. Spory udział w tych zniszczeniach miał pożar, który strawił tartak i parkieciarnię[90].

Od lutego 1942 r. firmą S. Manne zarządzał jako powiernik Otto Wörne, wyznaczony decyzją kierownika oddziału Urzędu Powierniczego dla GG. W 1943 r. Niemcy przekształcicli firmę S. Manne w Fabrykę Mebli Wörne und Schmeil, spółkę z o.o. (30 IV 1943 r.)[91]. Jeszcze w 1. półroczu 1940 r. zaniechała prowadzenia działalności rzemieślniczej firma Edwarda Steinberga *„Stedwar"*, kontynuująca tracycje zakładu J. Steinberga[92].

Dla fabryki Grünberga i spółki *„Roman Muranyi"* lat 1939–1945 były okresem regresu. Znane są jednak przykłady firm dobrze prosperujących przez cały okres okupacji. Firma Stanisławy i Franciszka Radwańskich oraz Andrzeja Urbana *„Stefan Iglicki i spółka"* prosperowała od 1940 r. ze sporymi zyskami[93]. Prowadziła ona tylko działalność handlową i usługową. Przykładem wykorzystania koniunktury wojennej były losy dawnej Fabryki Braci Tarabów. Właściciel tej firmy, Stanisław Seidl zmarł w maju 1939 r. W okresie II wojny światowej do fabryki wrócili bracia Tarabowie. Jako przymusowi zarządcy rozpoczęli produkcję metalowych łóżek szpitalnych dla armii niemieckiej[94].

6. Rozmieszczenie przemysłu drzewnego w Okręgu Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie, 1936/1937 r., repr. ze zb. Archiwum Państwowego w Krakowie.

ATLAS GEOGRAFICZNO-GOSPODARCZY OKRĘGU IZBY PRZEM.-HANDL. W KRAKOWIE

POD REDAKCJĄ W. ORMICKIEGO

PRZEMYSŁ DRZEWNY

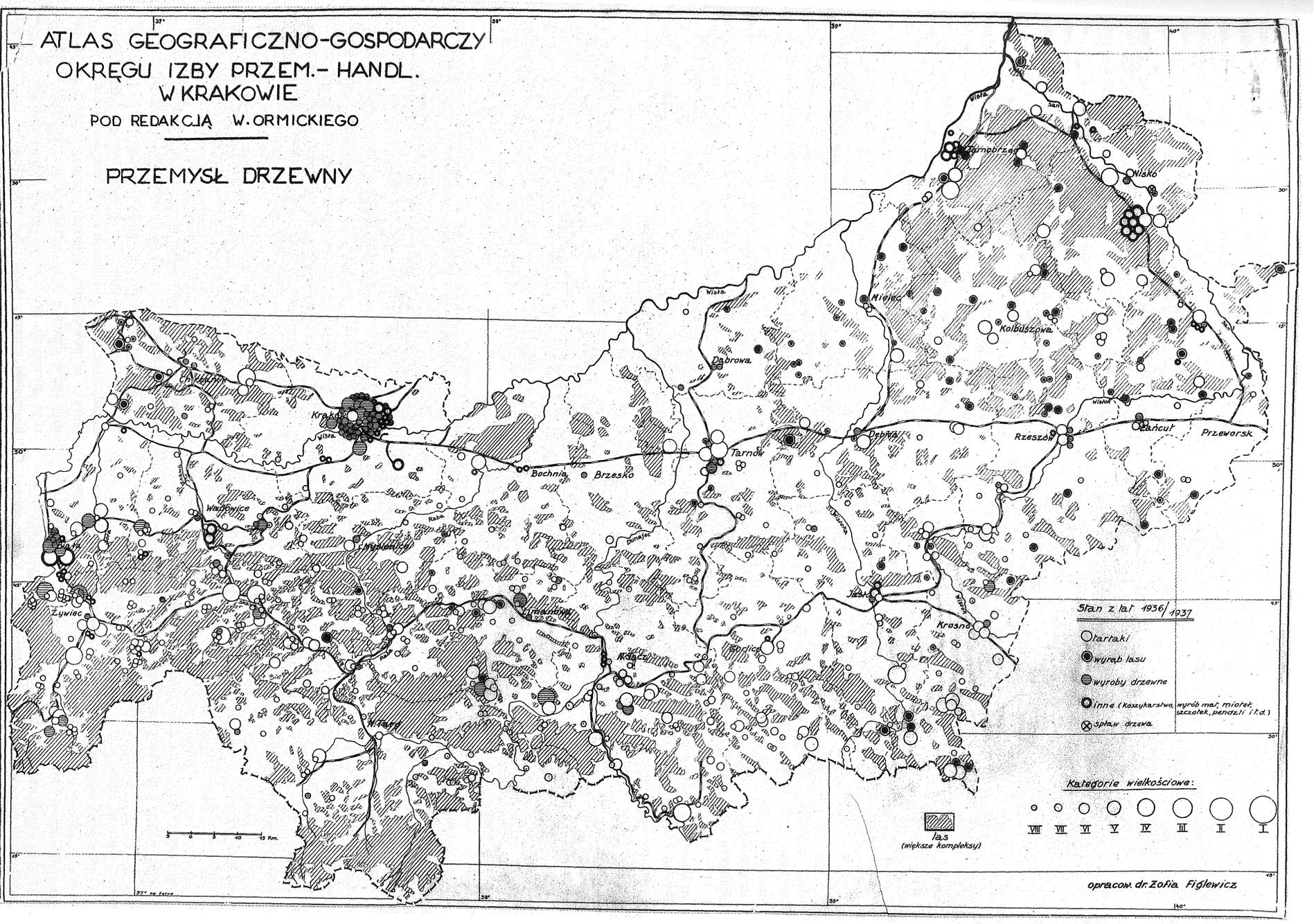

Pierwsze lata powojenne przyniosły ostateczną likwidację firm drzewnych w ich dotychczasowym kształcie. Było to wynikiem procesu upaństwowienia przemysłu, który objął wszystkie istniejące jeszcze fabryki. Podstawą prawną upaństwowienia przemysłu Była Ustawa Krajowej Rady Narodowej z 3 I 1946 r. o *„przejęciu na własność państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej"*. Upaństwowienie przedsiębiorstw na szczeblu centralnym przeprowadzała Główna Komisja do Spraw Upaństwowienia Przedsiębiorstw utworzona 11 IV 1946 r.,a w poszczególnych województwach Wojewódzkie Komisje do Spraw Upaństwowienia Przedsiębiorstw. W Krakowie taką Komisję, ze Stanisławem Kowalczykiem jako przewodniczącym, zorganizowano w sierpniu 1946 r. Komisja Kowalczyka działała do 31 VII 1948 r.[95]. Do 31 III 1947 r. Komisja ogłosiła 12 wykazów przedsiębiorstw przewidzianych do upaństwowienia. W wykazie nr 4 z 19 X 1946 r., wśród innych firm przechodzących na własność państwa, znalazły się: Fabryka Mebli S. Manne i *„Roman Muranyi"* Fabryka Wyrobów Stolarskich, spółka z o.o. (ta ostatnia jako firma wyrobu wozów, nieznanych właścicieli!)[96]. W wykazie nr 5 z 9 XI 1946 r. Wojewódzka Komisja umieściła Stolarnię i Fabrykę Parkietów M. Grünberga[97].

Firma *„Roman Muranyi"* rozpoczęła działalność w 1945 r., prowadząc ją ze stratami w 1. półroczu tego roku. Długi firmy zostały spłacone, a brakującą sumę 300 tys. zł. wniosła Stanisława Grabowska, główny udziałowiec spółki. Sytuację przedsiębiorstwa obciążały zniszczenia okupacyjne, a także brak gotówki niezbędnej do rozruszania produkcji[98]. W 1946 r. Fabryka Muranyiego została przejęta przez Państwo. Dn. 28 II 1947 r. Sąd Okręgowy w Krakowie, Wydział III Handlowy, na podstawie wniosku Komisji Kowalczyka z 11 XI 1946 r., potwierdził swoim postanowieniem umieszczenie firmy *„Roman Muranyi"* w wykazie przedsiębiorstw przechodzących na własność państwa. Fabryka przeszła przez okres rozmaitych reorganizacji i ostatecznie stała się częścią Spółdzielni Pracy *„Meblostyl"* Krakowskich Zakładów Meblarskich.

Firma *„Unitas"* Parowa Fabryka Wyrobów Drzewnych Maurycego Grünberga przeszła w styczniu 1945 r. pod zarząd Okręgowego Urzędu Likwidacyjnego, a od miesiąca lutego tego roku Zjednoczenia Przemysłu Drzewnego Okręgu Krakowsko-Śląskiego. Podstawą miał być fakt, że dotychczasowy właściciel zmarł (?) w czasie wojny, a jego spadkobiercy przebywali w Kanadzie. Przedsiębiorstwo zostało ostatecznie przejęte na własność państwa orzeczeniem Ministra Przemysłu i Handlu z 28 VIII 1948 r. Zarządzenie Ministra Przemysłu i Handlu z 28 III 1949 r., wyznaczyło do objęcia fabryki Grünberga Dyrekcję Przemysłu Miejscowego. Przejęcie fabryki nastąpiło protokołem zdawczo-odbiorczym sporządzonym 18 V 1949 r.[99].

Firma od marca 1950 r. nosiła nazwę Państowwej Wytwórni Wyrobów Drzewnych, następnie Krakowskich Zakładów Drzewnych Przemysłu Terenowego i wreszcie stała się częścią Spółdzielni Pracy *„Meblostyl"*.

Fabryka S. Manne pozostawała po zakończeniu wojny pod zarządem państwowym, którego reprezentantem był dyrektor Józef Seidler. Podlegała Zjednoczeniu Przemysłu Drzewnego Okręgu Krakowsko-Rzeszowskiego (ul. Szpitalna 3). Wraz z upaństwowieniem przekształcona została w Państwową Fabrykę Mebli w Krakowie (27 VI 1946 r.)[100].

W okresie powojennym uległy likwidacji firmy: Szczepana Łojka i *„Stefan Iglicki i spółka"*, kontynuujące tradycje przedsiębiorstw o kilkudziesięcioletniej historii. 13 III 1948 r. Szczepan Łojek wniósł do Sądu o wykreślenie firmy z rejestru handlowego w związku z małymi obrotami (do 5 mln. rocznie). Postanowienie Sądu w tej sprawie zapadło 10 V 1948 r.[10]. Spółka *„Stefan Iglicki"* rok 1946 zamknęła dodatnim bilansem (ok. 350 tys. zł zysku). W 1947 r. do spółki na miejsce Andrzeja Urbana przystąpiła Józefa z Chojeckich Urbanowa (odkupiła udziały za sumę 120 tys. zł.). Już dwa lata później firma weszła w stan likwidacji. Decyzje o rozwiązaniu wspólnicy podjęli 18 V 1949 r. a dn. 26 VIII 1949 r. Sąd Okręgowy postanowił o dokonaniu wpisu do rejestru handlowego otwarcia procesu likwidacji[102].

W marcu 1947 r. na miejscu pierwszej, krakowskiej fabryki mebli S. Burzyńskeigo została założona Wytwórnia Parkietów *„Babicz i spółka"*. Przedsiębiorstwo to zorganizowane zostało przez Józefa Chojeckiego (90% udziałów) i Franciszka Babicza (10% udziałów). Jeszcze w 1946 r. wspólnicy odremontowali budynki fabryczne przy ul. Fabrycznej 4 (w okresie okupacji fabryki parkietów Spiss und Wassung)[103]. Firma produkująca parkiety i podłogi prosperowała do końca 1949 r. W grudniu 1949 r. została przejęta przez Przedsiębiorstwo Budownictwa Przemysłowego nr 3. Umowa kupna-sprzedaży między tym zakładem a właścicielami nie została zrelizowana. W 1952 r. zarządzeniem Ministra Przemysłu Drobnego i Rzemiosła firma została objęta państwowym zarządem przymusowym. W 1953 r. zarząd ten powierzono Krakowskim Zakładom Drzewno-Szczotkarskim przy ul. Tatarskiej 5 (dawna fabryka Grünberga)[104]. Wraz z tym zakładem firma przy ul. Fabrycznej 4 stała się częścią Spółdzielni *„Meblostyl"*.

W latach 80 i 90. XIX w. powstały w Krakowie pierwsze fabryki mebli i wyrobów drzewnych. Fabryki te odróżniające się od warsztatów stolarskich: zmechanizowaniem produkcji, seryjnością i masowością wytwórczości, wielkością zatrudnienia, stanowiły kolejny etap w rozwoju krakowskiego ośrodka meblarskiego. Okres szybkiego wzrostu, nowych inwestycji w pierwszej połowie lat 20. został przerwany w sposób dramatyczny w pierwszej połowie lat 30. Kryzys dotknął dotkliwiej przemysł drzewny, w tym produkcję mebli, niż wiele innych gałęzi przemysłu. Produkcja fabryczna nie zdążyła wyjść z fazy recesji przed wybuchem II wojny światowej, a okres okupacji oraz pierwsze lata Polski Ludowej przekreśliły szansę na powolną odbudowę. Upaństwowienie przedsiębiorstw przerwało ciągłość działania i tradycje krakowskiej przedsiębiorczości przemysłowej i kupieckiej, przekazywane z pokolenia na pokolenie. W miejsce dotychczasowych firm utworzono ogórnie, nowe przedsiębiorstwa funkcjonujące w ramach większych struktur gospodarczych (Zjednoczenia) oraz spółdzielnie skupiające szerego zakładów stolarskich. W okresie 1946–1989 działały one w warunkach gospodarki nakazowo-rozdzielczej przy braku normalnego rynku. Zupełnie nie zbadanym zagdnieniem są losy zakładów stolarskich w okresie stalinowskim, w tym problematyka przymusowego zarządu państwowego i przymusowego wykupu maszyn.

Należy z wielkim umiarkowaniem ocenić wielkość krakowskiej, przemysłowej produkcji mebli. Wielkości kapitału zakładowego, liczby zatrudnionych, wielkość obiektów w porównaniu do innych polskich ośrodków, nie upoważniają do twierdzeń o szczególnym czy dużym znaczeniu krakowskiego ośrodka meblarskiego w okresie od końca XIX do połowy XX w.

Studia nad krakowskim ośrodkiem meblarskim należałoby uzupełnić o kilka rysujących się problemów. Na analizę czeka zagadnienie funkcjonowania zakładów stolarskich, w tym fabryk, w powiązaniu z jednej strony, z rynkiem zaopatrującym w surowce (lasy, tartaki), z drugiej strony z rynkami zbyt gotowych produktów (rynek krakowski, rynek pozakrakowski, sklepy, składy, domy meblowe). Umożliwiłoby to

pełne wyjaśnienie mechanizmów rozwoju i upadku krakowskiej produkcji.

Wysiłek badawczy połączony z rozległą wiedzą z zakresu technologii drewna, mógłby przynieść efekty w postaci pełnego rozeznania procesu technologicznego produkcji mebli. Istniejące jeszcze w części fabryki mogą ułatwić pracę nad historią techniki i technologii w krakowskich firmach drzewnych[105].

Kolejnym, zapewne nie ostatnim polem badawczym, winna być praca nad oceną wartości wyrobów krakowskiego przemysłu i rzemiosła meblarskiego i stolarskiego. Będzie to możliwe tylko przez dotarcie do większej ilości i bardziej reprezentatywnych przykładów produkcji omawianego okresu.

P R Z Y P I S Y

[1] Ryszard Kotewicz, *Z dziejów przemysłu Krakowa w latach 1918–1939*, Kraków 1981 r. s. 12.
[2] J. Purchla, *Matecznik Polski*, Kraków 1992, s. 32.
[3] Bożena Maszkowska, *Z dziejów polskiego meblarstwa okresu Oświecenia*, Wrocaław 1956, s. 20.
[4] J. Gostwicka, *Dawne meble polskie*, Warszawa 1965, s. 66.
[5] Tamże,s. 67.
[6] J. Gostiwcka, *Ze studiów nad krakowskim meblarstwem w XIX wieku, „Krzysztofory"* R. 6, Kraków 1979, s. 57–64.
[7] Adam Grodnicki, *Stolarze z Kalwarii Zebrzydowskiej*, Bielsko-Biała 1985; *Kalwaryjskie Zakłady Meblarskie, Spółdzielnia Pracy im. L. Waryńskiego 1935–1985*, opr. Adam Grodnicki, Zbigniew Jurczak, Bielsko-Biała 1985.
[8] J. Gostwicka, *Dawne meble...*, s. 71.
[9] Archiwum Państowe w Krakowie (dalej APK), Akta Cechu Stolarzy, sygn. AD 1116, księga składek Cechu Stolarzy.
[10] Statystyka Miasta Krakowa, z. IV, Kraków 1894, s. 98.
[11] Statystyka Miasta Krakowa, z. IX, cz. 2, Kraków 1907, s. 97.
[12] A. Grodnicki, op. cit., s. 48.
[13] Statystyka Miasta Krakowa, z. IX, cz. 2, s. 194.
[14] Statystyka Miasta Krakowa, z. IX, cz. 1, Kraków 1905, s. 196–197.
[15] Kalendarz Krakowski Józefa Czecha na rok 1901, s. XVIII.
[16] Kalendarz Czecha na rok 1909, s. 87.
[17] Akta Kongregacji Kupieckiej, APK, AKK 10; A. Grodnicki, op. cit., s. 33.
[18] Kalendarz Czecha na rok 1899, s. XXIV.
[19] J. Purchla, *Jak powstał nowoczesny Kraków*, Kraków 1990, s. 29.
[20] APK, Akta Banku Związku Spółek Zarobkowych, oddział w Krakowie (bez sygnatury).
[21] APK, AUW 67, Kataster zakładów przemysłowych Galicji.
[22] Parowa Fabryka Posadzek i Wyrobów Stolarskich, Czasopismo Towarzystwa Technicznego Krakowskiego, r. IX, 1895, nr 13, s. 111–113.
[23] APK, Akta Banku Krajowego, filia w Krakowie (bez sygnatury).
[24] L. Lameński, *Tadeusz Strjeński (1849–1943), architekt, konserwator i przemysłowiec krakowski. Biografia*, Prace Humanistyczne, Towarzystwo Naukowe w Rzeszowie, seria I, zeszyt naukowy nr 30, Rzeszów 1991, s. 59–101; Jest to pierwsze opracowanie omawiające działalność przemysłową Stryjeńskiego.
[25] APK, Akta Banku Krajowego, filia w Krakowie.
[26] Akta Krakowskiej Kasy Oszczędności, APK, KKO 22.
[27] Parowa Fabryka..., Czasopismo Towarzystwa..., s. 113.
[28] Archiwum Zakładowe *„Meblostylu"*, odpis kontraktu kupna-sprzedaży z 24 VIII 1908 r. (akta bez sygnatur i paginacji).
[29] R. Kotewicz, op. cit., s. 154.
[30] Akta Rejestru Handlowego, APK, RH C I 205.
[31] Akta Urzędu Wojewódzkiego w Krakowie, APK UWKr 249, pismo J. Steinberga do Małopolskiej Komisji Kwalifikacyjnej z prośbą o udzielenie kredytu obrotowego, 1921 r.
[32] Katalog Wystawy Architktury, Wnętrz w Otoczeniu Ogrodowym, Kraków 1912, s. 55.
[33] A. Grodnicki, op. cit., s. 33, 36.
[34] Kalendarz Czecha na rok 1909, s. 73.
[35] APK, AUW 67b, Kataster zakładów przemysłowych Galicji.
[36] J. Demel, *Stosunki gospodarcze i społeczne Krakowa w latach 1853–1866*, Biblioteka Krakowska nr 112, Wrocław 1958,s. 72.
[37] APK, KKO 22, Inwentarz Firmy *„Muranyi"* spółka z o.o., sporządzony w dn. 30 XI 1924 r.
[38] Archiwum Zakładowe *„Meblostylu"*, projekt warsztatu stolarskiego Moritza Grünberga z 1909 r. (bez sygn.).
[39] Irena Huml, *Warsztaty Krakowskie*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk 1973, s. 30.
[40] Wzory mebli zabytkowych i nowoczesnych, Kraków 1932, z. 13–14, meble według projektu Juliana Pietrzyka.
[41] M. J. Ziomek, *Stolarstwo budowlane i meblowe w Krakowie*, Kraków 1930, s. 30.
[42] Tamże, s. 11.
[43] APK, AUW 67a, Kataster zakładów przemysłowych.
[44] APK, RH 428; Archiwum Sądu Wojewódzkiego w Krakowie, księga RH, A I 138.
[45] A. Grodnicki, op. cit., s. 36.
[46] APK, Akta Banku Związku Spółek Zarobkowych, oddział w Krakowie, dotyczące firmy Sz. Łojka.
[47] Tamże, pismo oddziału krakowskiego do centrali Banku w Poznaniu, Wydziału Filialno-Rewizyjnego z 24 VI 1927 r.
[48] APK, AUW 67a.
[49] R. Kotewicz, op. cit., s. 156.
[50] APK, RH 350.
[51] APK, AUW 67a, Kataster zakładów przemysłowych Galicji.
[52] Tamże.
[53] Akta Izby Przemysłowej-Handlowej w Krakowie, APK, IPHKr I 197.
[54] APK, Akta Banku Związku Spółek Zarobkowych w Krakowie, oddział w Krakowie (bez sygn.).
[55] B. Kortus, *Kraków jako ośrodek przemysłowy. Rozwój i struktura wielkiego przemysłu wielkiego miasta*, w: Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace Geograficzne, z. 19, Kraków 1968, s. 24.
[56] R. Kotewicz, op. cit., s. 23–24.
[57] APK, RH 5.
[58] APK, Archiwum Budownictwa Miejskiego, akta realności przy ul. Kolejowej 12.
[59] APK, RH 388, wniosek F. Radwańskiego i A. Urbana o zarejestrowanie spółki, luty 1933 r.
[60] APK, RH 388, protokoły Walnego Zgromadzenia Wspólników firmy *„Stefan Iglicki i spółka"* z lat 1935–1946.
[61] APK, KKO 22, pismo Fabryki Wyrobów Stolarskich do Dyrekcji Miejskiej Kasy Oszczędności z 12 IX 1929 r.
[62] APK, IPHKr I 145.
[63] APK, RH 350, protokół Walnego Zgromadzenia Wspólników firmy *„Roman Muranyi"* z 28 IV. 1940 r.
[64] APK, Akta Banku Związku Spółek...
[65] APK, UWKr 251, ewidencja zakładów przemysłowych według stanu z 1938 r.
[66] APK, IPHKr I 154.
[67] APK, RH 65.
[68] APK, IPHKr I 154.
[69] APK, RH 20.
[70] Tamże oraz Akta Banku Związku spółek...
[71] A. Grodnicki, op. cit., s. 36.
[72] APK, IPHKr I 164.
[73] APK, RH 430.
[74] APK, IPHKr I 134.
[75] Rocznik Polskiego Przemysłu i Handlu, Warszawa 1934, poz. 8285; 1938, poz. 12 431; APK, IPHKr I 136.
[76] APK, RH 464.
[77] APK, UWKr 250, wykazy odnoszące się do „lojalności osób zatrudnionych w zakładach przemysłowych", 1927 r., poz. 19.
[78] APK, UWKr 250/4, wykazy jak wyżej, poz. 35.
[79] Opracowanie zespołu prof. Marii Wirskiej-Parachoniak dla Państwowej Służby Ochrony Zabytków, maszynopis w posiadanie PSOZ w Krakowie.

[80] APK, IPHKr I 123. Biura tej fabryki mieściły się w Krakowie przy ul. św. Gertrudy 10 (przed I wojną św.) i na ul. Karmelickiej 45 (w okresie międzywojennym).
[81] APK, IPHKr I 164.
[82] APK, IPHKr I 145.
[83] M. J. Ziomek, op. cit., s. 26–27.
[84] Tamże, s. 15.
[85] A. Grodnicki, op. cit., s. 57.
[86] M. J. Ziomek, op. cit., s. 14.
[87] APK, RH 350, protokół Walnego Zgromadzenia Wspólników firmy *„Roman Muranyi"* z 4 VIII 1945 r.
[88] APK, RH 430.
[89] Opracowanie zespołu prof. M. Wirskiej-Parachoniak.
[90] Archiwum Zakładowe *„Meblostylu"*, pismo Krakowskich Zakładów Drzewnych Przemysłu Terenowego do Rady Narodowej, Wydziału Finansowego, 1965 r. (bez pag.).
[91] APK, RH 428.
[92] APK, IPHKr I 154.
[93] APK, RH 388.
[94] Opracowanie zespołu prof. M. Wirskiej-Parachoniak.
[95] Anna Paciorek, *Realizacja ustawy z dnia 3 I 1946 r. o przejęciu na własność państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej na terenie Krakowa w latach 1946–1948*, Studia historyczne, R. XXXIV, 1991, nr 2, s. 288–289.
[96] Krakowski Dziennik Wojewódzki, 1946 r., nr 21, poz. 109.
[97] Krakowski Dziennik Wojewódzki, 1946 r., nr 24, poz. 122.
[98] APK, RH 350.
[99] Archiwum Zakładowe *„Meblostylu"*, protokół zdawczo-odbiorczy z 18 V 1949 r. (bez sygn.).
[100] APK, RH 428.
[101] APK, RH 20.
[102] APK, RH 388.
[103] APK, Akta Zarządu Przymusowego, firma „Babicz i spółka", (akta w opracowaniu).
[104] Tamże.
[105] W 1991 r. wyburzono dawne budynki fabryczne przy ul. Fabrycznej 4, na miejscu zajmowanym niegdyś przez firmę Burzyńskiego powstają spółdzielecze bloki mieszkalne.